

*Майка М. Б.,**аспірант кафедри цивільного права та процесу
Львівського національного університету імені Івана Франка,
адвокат*

РЕАЛІЗАЦІЯ ОКРЕМИХ ГРУП УХВАЛ СУДУ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ, ДЛЯ ЯКИХ ЗАКОНОДАВСТВОМ НЕ ПЕРЕДБАЧЕНА ПРОЦЕДУРА ВИКОНАННЯ

Анотація. У статті висвітлено актуальні питання реалізації ухвал суду в цивільному процесі, для яких законодавство не передбачає процедуру виконання. Указано прогалини нормативного регулювання правовідносин у зазначеній сфері, встановлено шляхи їх усунення.

Ключові слова: виконання ухвал суду, цивільний процес, виконуваність судового акта, реалізація судових актів.

Постановка проблеми. Чинне цивільно-процесуальне законодавство України, яке регламентує процедуру постановлення та реалізації ухвал суду в цивільних справах, в окремих випадках установлює правові наслідки набрання законної сили ухвал суду в цивільних справах, для яких не передбачена стадія виконання.

Дослідження процесуальних особливостей правових наслідків набрання законної сили ухвал суду в цивільних справах, для яких не передбачена стадія виконання, обґрунтовує комплексний підхід до класифікації ухвал за критеріями порядку та способу виконання, а встановлення проблем інституту реалізації зазначеної групи судових актів і можливих шляхів їх вирішення сприяє здійсненню цивільного судочинства та забезпечує виконання завдань і функцій цивільного процесу.

Окремі процесуальні моменти правових наслідків набрання законної сили ухвалами суду, для яких чинне законодавство не визначає процедуру їх виконання, відображено в роботах С.В. Щербак і С.Я. Фурси (виконання мирової угоди), Л.С. Лисенко та Л.Г. Талан (реалізація ухвал суду про витребування доказів і зміст виконавчості як властивості судового акта), О.Б. Верби-Сидор (правові наслідки винесення ухвали суду про зміну сторони виконавчого провадження, ухвали про надання дозволу на примусове входження до житла). Водночас на момент публікації статті вимагають характеристики положення, що стосуються правових наслідків винесення ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів, теоретичної розробки потребує питання, пов'язане із суб'єктом виконання ухвали суду про тимчасове влаштування дитини до дитячого або лікувального закладу, а також необхідним є узагальнення практики виконання ухвал суду про затвердження умов мирової угоди.

Мета статті – охарактеризувати групу ухвал суду в цивільному процесі, для яких чинне законодавство не передбачає процедури виконання, правові наслідки постановлення вказаних ухвал, сформулювати пропозиції щодо оптимізації законодавства у визначеній сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналізуючи положення чинного Цивільного процесуального кодексу (далі – ЦПК) України [9] і Закону України «Про виконавче провадження» [12], відзначаємо, що більшість ухвал суду в цивільному процесі не потребує виконання, оскільки має протокольний характер, фіксує процесуальні дії суду або санкціонує право-

вий порядок, визначений судовим актом, не вирішуючи при цьому питання про права та обов'язки учасників правовідносин. Наприклад, ухвала суду про заміну сторони виконавчого провадження фіксує правонаступництво суб'єктів правовідносин і тягне за собою зміну учасників правовідносин на стадії виконання судового акта; ухвали про відкриття провадження по справі в суді першої інстанції, відкриття апеляційного та касаційного провадження фіксують процесуальну дію суду, пов'язану з реалізацією правосуддя; ухвала про визначення підсудності судової справи передбачає визначення конкретного суду, що повинен розглянути цивільну справу. Отже, у наведених випадках хоча й не відбувається виконання ухвали суду, проте ці ухвали зумовлюють зміну правового статусу учасників цивільного процесу шляхом встановлення, зміни та припинення цивільно-процесуальних прав і обов'язків таких органів та осіб.

Досліджуючи ознаку виконуваності судових актів, Р.О. Гаврик відзначає, що обов'язковість судових актів про присудження для зобов'язаної особи виявляється в обов'язку вчинити певні дії або передати майно, тобто виконати обов'язок, безпосередньо встановлений цим судовим рішенням [1]. Згідно з позицією А.І. Перепелиці, примусовому виконанню державним виконавцем підлягають лише ті рішення суду та несудових органів, які стосуються обов'язків осіб, якщо вони самі їх добровільно не виконують і немає можливості захистити їх цивільно-правовими способами [3]. С.В. Щербак, досліджуючи адміністративно-правове регулювання виконавчого провадження, робить висновок, що не всі судові рішення, ухвали суду підлягають примусовому виконанню, а лише ті, які стосуються обов'язків осіб, що є фактичним обмеженням усіх установлених цивільним правом способів захисту цивільних прав тими заходами примусового виконання, які передбачені законодавством про виконавче провадження [2].

Теорія цивільного процесу поділяє дві теорії щодо сутності виконуваності. Відповідно до першої точки зору, виконуваність – це можливість виключно примусового виконання рішення суду. Відповідно до іншої точки зору, виконуваність отожднюється з можливістю як примусового, так і добровільного виконання рішення суду відповідачем, а також із випадками сприяння виконанню судового рішення [4]. Така точка зору обґрунтовується тим, що зведення виконуваності рішення суду до можливості його примусового виконання є надзвичайно звуженим, з огляду на те що чинне цивільне процесуальне законодавство встановлює різні способи реалізації судових актів. На обґрунтування тези про виконуваність як можливість добровільного виконання рішення суду або його примусового виконання наводиться та обставина, що визнання за виконуваністю лише можливості примусового виконання судового рішення означатиме, що вона буде притаманна лише рішенням про присудження, а рішенням про визнання та перетворювальним рішенням виконуваність буде не притаманна.

Здатність до реалізації судових актів, які не пов'язані з присудженням майна чи коштів, у тому числі й ухвал суду, характеризуються окремими особливостями. У зв'язку з тим що основна частина ухвал суду в цивільному процесі фіксує або санкціонує права та обов'язки суб'єктів, а не вирішує по суті коло таких прав і обов'язків та порядку їх реалізації, властивість виконуваності їм не притаманна. Що ж стосується кола питань, які вирішуються такими ухвалами, то, попри наявність у зазначених судових актів ознаки обов'язковості лише в межах визнання факту зміни, припинення або виникнення нового правовідношення, виконуваність у формі здатності до виконання їм не притаманна. Висновок зумовлений тим, що такі дії, як, наприклад, надання дозволу на примусове входження до житлового приміщення боржника, поновлення чи продовження процесуальних строків, залишення позовної зави без руху в разі винесення відповідної ухвали, виникають не з ували суду, а із самого факту виникнення, зміни або припинення правовідносин, що сталося внаслідок винесення ухвали суду та набрання нею законної сили. Зазвичай винесення ухвали суду лише визнає або фіксує певний юридичний факт. Подальше вчинення дій, що впливають із визнання зазначеного зафіксованого факту, випливає з норм закону, а не судового акта.

Режим обов'язковості судових актів, для яких не передбачено процедури виконання, забезпечений кримінально-правовою охороною (відмова застосувати наслідки набрання законної сили цієї категорії судових рішень тягне за собою кримінальну відповідальність, передбачену ст. 382 Кримінального кодексу України). Необхідність попередження про можливість ініціювання судом застосування заходів кримінально-правового характеру до осіб, які відповідальні за виконання ухвали, виявляється в практиці винесення ухвал. Наприклад, Ухвалою Миколаївського районного суду Одеської області від 14 червня 2016 року по справі № 508/153/16-ц вилучити з Любашівського ЦПЗ № 2 смт. Любашівка відомості про те, чи надходили коштові (грошові чи інші) перекази від позивача на адресу відповідача, про кримінальну відповідальність за невиконання ухвали попереджено начальника Любашівського ЦПЗ № 2 смт. Любашівка; Ухвалою Смілянського міськрайонного суду Черкаської області від 8 квітня 2016 року по справі № 703/860/16-ц вилучено від ДП «Агрокомплекс» ТОВ «Концерн Нафтаенерго» оригінали договору оренди, про кримінальну відповідальність за ухилення від виконання ухвали попереджено керівника підприємства. Наведену практику судів вважаємо правильною, оскільки попередження особи, яка відповідальна за реалізацію ухвали про відповідальність за вчинення дій, спрямованих на ухилення від виконання ухвали, дисциплінує суб'єктів виконання ухвали й утворює авторитет судової влади.

Досліджуючи норми чинного законодавства та судову практику у сфері виконання ухвал суду в цивільних справах і порівнюючи зазначені джерела з переліком ухвал, право на постановлення яких прямо передбачено положеннями ЦПК України, відзначаємо, що в окремих випадках законодавство не встановлює процедури виконання ухвал, проте фактично визначена група ухвал усе ж підлягає виконанню на практиці.

Зокрема, до таких ухвал зараховуємо ухвалу про залучення спеціаліста, перекладача, особи, яка надає правову допомогу, ухвалу про тимчасове вилучення доказів для дослідження судом, ухвалу про затвердження умов мирової угоди. Особливу увагу варто звернути на правові наслідки винесення ухвали про призначення опікуна, ухвали про тимчасове влаштування дити-

ни до дитячого або лікувального закладу, які, попри санкціонуючий вплив на правовідносини, визначають низку обов'язків для їх суб'єктів.

Важливий процесуальний результат передбачає належна реалізація норм інституту залучення спеціаліста, перекладача, особи, яка надає правову допомогу в цивільному процесі, гарантований нормами ст. ст. 54–56 ЦПК України. Водночас, згідно з ч. 1 ст. 55 ЦПК України, перекладач допускається ухвалою суду за заявою особи, яка бере участь у справі. Варто звернути увагу на неоднакову судову практику щодо визначення суб'єктів реалізації зазначених ухвал. В одних випадках суд покладає обов'язок забезпечення участі перекладача на територіальне управління ДСА (Ухвала Білгород-Дністровського міськрайонного суду Одеської області від 16 липня 2012 року по справі № 1505/4436/2012) або керівника відділу освіти відповідного місцевого органу виконавчої влади (Ухвала Барського районного суду Вінницької області від 26 червня 2013 року по справі № 125/151/13-ц), в інших – відмовляє в залученні перекладача з посиланням на п. 17 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції» від 12 червня 2009 року № 2, згідно з яким запрошення перекладача до участі у справі є обов'язком особи, яка бере участь у справі, а не суду. Крім того, законодавство не визначає процедуру залучення спеціаліста та особи, яка надає правову допомогу в цивільному процесі. Законодавство іноземних держав передбачає призначення перекладача судом (ст. 102 ЦПК Республіки Білорусь), залучення судом особи, яка на надає безкоштовну правову допомогу (ст. 55 ЦПК Республіки Польща).

З огляду на наявність прогалини у сфері правового регулювання процедури залучення спеціаліста, перекладача, особи, яка надає правову допомогу в цивільному процесі, пропонуємо доповнити ЦПК України положеннями, які визначають, що залучення спеціаліста, перекладача, особи, яка надає правову допомогу, здійснюється на підставі ухвали суду, яка направляється для виконання до установ, у розпорядженні яких перебувають особи, котрі здобули відповідну освіту й набули необхідні знання чи навички. При цьому оплата послуг перекладача чи спеціаліста повинна здійснюватись стороною, яка заявила відповідне клопотання, а щодо особи, яка надає правову допомогу, то остання повинна забезпечуватись у межах Закону України «Про безоплатну правову допомогу» [11]. Зазначена позиція автора обґрунтовується також правом сторони на компенсацію витрат на оплату послуг перекладача в порядку Постанови Кабінету Міністрів України «Про граничні розміри компенсації витрат, пов'язаних з розглядом цивільних та адміністративних справ, і порядок їх компенсації за рахунок держави» від 27 квітня 2006 року № 590 в розмірі, який обчислюється за кожну годину пропорційно до середньої заробітної плати особи-перекладача [7]. Щодо ухвали суду про залучення особи, яка надає правову допомогу, то вказана ухвала повинна бути направлена до відповідного регіонального центру з надання безоплатної правової допомоги й за наявності підстав для надання такої правової допомог на реалізацію приписів ухвали повинен бути залучений адвокат. При цьому необхідно керуватись положеннями ст. 14 Закону України «Про безоплатну правову допомогу», нормами якої встановлено вичерпний перелік категорій осіб, які є суб'єктами права на безоплатну вторинну правову допомогу.

Близький до критерію виконуваності вплив мають правові наслідки постановлення ухвали про призначення опікуна,

ухвали про тимчасове влаштування дитини до дитячого або лікувального закладу, ухвали про надання дозволу на примусове проникнення до житла, ухвали про звернення стягнення на кошти, що знаходяться на рахунках, ухвали про заміну сторони виконавчого провадження, ухвали про визначення частки боржника в майні, яким він володіє спільно з іншими особами, ухвали про передачу справи з одного суду до іншого.

Правові наслідки зазначеної групи ухвал хоча й не передбачають їх безпосереднього виконання, проте є підставою для виникнення в уповноважених посадових осіб прав щодо здійснення визначеного кола правових дій. Зокрема, ухвала про призначення опікуна й ухвала про тимчасове влаштування дитини до дитячого або лікувального закладу передбачають виникнення обов'язку для органів опіки та піклування щодо вирішення питання влаштування дитини чи визначення опікуна особи; ухвала про надання дозволу на примусове проникнення до житла, ухвала про звернення стягнення на кошти, що знаходяться на рахунках, ухвала про заміну сторони виконавчого провадження, ухвала про визначення частки боржника в майні, яким він володіє спільно з іншими особами, є підставами для виникнення права працівників органів Державної виконавчої служби України на здійснення заходів примусового виконання. Ухвала про передачу справи з одного суду до іншого є безумовною підставою для прийняття до провадження судом, якому вона надіслана.

Разом із тим звертаємо увагу на те, що контроль за влаштуванням дитини до дитячого або лікувального закладу після винесення відповідної ухвали здійснюють органи опіки та піклування. Згідно з п. 31 Постанови Кабінету Міністрів України «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини» від 24 вересня 2008 року № 866, тимчасове влаштування дитини, яка залишилася без батьківського піклування, у межах своєї компетенції здійснюють служба у справах дітей за місцем виявлення дитини та уповноважений підрозділ органів Національної поліції [8]. Тимчасове влаштування дитини до притулку, центру, соціально-реабілітаційного центру (дитячого містечка) здійснюється за направленням служби у справах дітей. Дитина, яка залишилася без батьківського піклування, тимчасово може бути влаштована в сім'ю громадян, притулок для дітей служби у справах дітей, центр соціально-психологічної реабілітації дітей, соціально-реабілітаційний центр (дитяче містечко), медичний, навчальний, виховний заклад, інший заклад або установу, в яких проживають діти, сироти й діти, позбавлені батьківського піклування.

У порядку ст. 60 Цивільного кодексу України суд установлює опіку над малолітньою особою, якщо під час розгляду справи буде встановлено, що вона позбавлена батьківського піклування, і призначає опікуна за поданням органу опіки та піклування. Щодо правових наслідків винесення ухвали про призначення опікуна, то така ухвала створює наслідки, аналогічні до рішення про призначення опікуна органу опіки та піклування. Зокрема, на підставі ухвали про встановлення опіки над малолітньою особою в порядку п. 45 Постанови Кабінету Міністрів України «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини» від 24 вересня 2008 року № 866 служба у справах дітей разом із адміністрацією закладу забезпечує передачу дитини на виховання опікуна, піклувальнику й відрядження її із закладу протягом 15 днів після прийняття рішення про встановлення опіки, піклування [8]. Водночас нормами чинного законодавства не передбачено обов'язку органів опіки та піклування інформувати суд, який

виніс ухвалу про встановлення опіки, про передачу дитини на виховання опікуна. З огляду на наведене вважаємо за доцільне встановити обов'язок органу опіки та піклування інформувати суд про фактичну передачу дитини опікуна на підставі ухвали суду про встановлення опіки.

Інші ж ухвали суду, право суду на постановлення яких прямо передбачено нормами ЦПК України, мають підготовчий, протокольний характер або фіксують процесуальні дії суду під час вирішення питання про рух справи, судового розгляду справи, здійснення судового контролю за виконанням судового рішення. Наприклад, ухвала про відкриття провадження по справі фіксує рішення суду про відсутність недоліків позовної заяви; ухвала про залучення третьої особи до розгляду справи – зміну суб'єктного складу учасників цивільного процесу; ухвала про роз'яснення рішення суду, ухвала про виправлення опісок та арифметичних помилок у судовому рішенні, ухвала про скасування заочного рішення – самоконтроль суду за власними рішеннями; ухвала про прийняття відмови сторони від визнання обставин, ухвала про відмову в задоволенні клопотання, ухвала про прийняття відмови від давання показань свідком – вирішення питань, які пов'язані з фіксацією процесуальних дій учасників цивільного процесу.

Будь-яка з ухвал, винесення якої передбачено нормами ЦПК України, створює правові наслідки для учасників цивільних процесуальних відносин, проте виконуваність як ознака, що передбачає вчинення дій уповноваженими суб'єктами, спрямованих на реалізацію її змісту, притаманна лише визначеній групі проаналізованих ухвал суду.

Висновки. Отже, внаслідок дослідження правових наслідків набрання законної сили ухвалами суду, для яких не передбачено процедури виконання, визначено правові наслідки постановлення ухвал суду, для яких чинне законодавство не передбачає процедури виконання, встановлено підстави застосування критерію виконаності до визначеного переліку ухвал суду, визначено шляхи оптимізації законодавства в названій сфері, тоді як усунення недоліків законодавства шляхом унесення змін і доповнень, а також узагальнення постулатів науки цивільного процесу визначає базу для уніфікації судової практики й забезпечення належного правозастосування.

За результатами дослідження правової теорії та практики виконання ухвал суду поза межами виконавчого провадження формуємо такий висновок: ухвали, право суду на постановлення яких передбачено чинним ЦПК України, в основній частині випадків не передбачають стадії виконання, оскільки мають протокольний характер, фіксують процесуальні дії суду або санкціонують правовий порядок, визначений судовим актом.

З метою оптимізації механізму правового регулювання процедури виконання ухвал суду в цивільних справах формуємо такі пропозиції:

1. Доповнити ЦПК України положеннями, які визначають, що залучення спеціаліста, перекладача, особи яка надає правову допомогу, здійснюється на підставі ухвали суду, яка направляється для виконання до установ, у розпорядженні яких перебувають особи, котрі здобули відповідну освіту й набули необхідні знання чи навички.

2. Унести зміни до чинного законодавства, якими однозначно визначити за змістом групи ухвал, які є виконавчими документами та підлягають пред'явленню до виконання за правилами Закону України «Про виконавче провадження», відокремивши їх від ухвал, стадія виконання для яких законодавством не передбачена.

Література:

1. Гаврік Р.О. Законна сила судових рішень у цивільних справах : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Р.О. Гаврік. – Х., 2010. – 15 с.
2. Фурса С.Я. Цивільний процес: проблеми і перспективи / С.Я. Фурса, С.В. Щербак, О.І. Євтушенко. – К. : Фурса С.Я. ; КНТ, 2009. – 448 с.
3. Проблеми теорії і практики виконання рішень судів та інших органів : збірник наукових праць. – Хмельницький, 2011. – 348 с.
4. Цивільне процесуальне право України : [навч. посіб.] / [І.О. Безлюдько, С.С. Бичкова, В.І. Бобрик та ін.] ; за заг. ред. С.С. Бичкової. – К. : Атіка, 2012. – 384 с.
5. Лисенко Л.С. Нові підходи до класифікації ухвал в цивільному процесі / Л.С. Лисенко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2012. – № 90. – С. 78–82.
6. Лисенко Л.С. Ухвали суду: деякі теоретичні та практичні аспекти / Л.С. Лисенко // Юриспруденція: теорія і практика. – 2010. – № 7 (69). – С. 2–7.
7. Про граничні розміри компенсації витрат, пов'язаних з розглядом цивільних та адміністративних справ, і порядок їх компенсації за рахунок держави : Постанова Кабінету Міністрів України від 27 квітня 2006 року № 590 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
8. Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини : Постанова Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 року № 866 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
9. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № № 40–42. – Ст. 492.
10. Code of Civil Procedure (Updated 09/30/2005) Legifrance. – Le service public de l'accès au droit [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://195.83.177.9/upl/pdf/code_39.pdf.
11. Про безоплатну правову допомогу : Закон України від 2 червня 2011 року № 3460 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
12. Про виконавче провадження : Закон України від 2 червня 2016 року № 1404 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.

Майка М. Б. Реализация отдельных групп постановлений суда в гражданском процессе, для которых законодательством не предусмотрена процедура исполнения

Аннотация. В статье освещены актуальные вопросы реализации постановлений суда в гражданском процессе, для которых законодательство не предусматривает процедуру исполнения. Указаны пробелы нормативного регулирования правоотношений в данной сфере, установлены пути их устранения.

Ключевые слова: выполнение решений суда, гражданский процесс, выполнимость судебного акта, реализация судебных актов.

Mayka M. Implementation certain groups of court orders in civil proceedings to which the law does not provide a procedure execution

Summary. The paper highlights the current issues of implementation of court orders in civil proceedings, for which the law does not provide a procedure execution. The specified regulatory legal gaps in this area, found ways to overcome them.

Key words: execution of court orders civil process, feasibility of a judicial act, implementation of judicial decisions.